

NGƯỜI TRONG BAO

(2 tiết)

SÊ-KHỚP

I – MỤC TIÊU CẦN ĐẠT

Giúp HS :

– Nắm được tính cách nổi bật và ý nghĩa điển hình xã hội của hình tượng nhân vật "người trong bao" – một kẻ vừa đáng ghét lại vừa đáng thương hại.

– Thấy được một số nét nghệ thuật trong việc xây dựng nhân vật biếm họa của Sê-khốp.

II – NHỮNG ĐIỂM CẦN LƯU Ý

1. Về nội dung

a) An-tôn Páp-lô-vích Sê-khốp (1860 - 1904) là một trong những đại diện xuất sắc của nền văn học Nga thế kỉ XIX, "người đại biểu kiệt xuất cuối cùng của chủ nghĩa hiện thực phê phán Nga". Ở Việt Nam, tác phẩm của ông đã được dịch ra tiếng Việt từ lâu và được tái bản nhiều lần. Sê-khốp đã trở thành nhà văn hết sức gần gũi và được bạn đọc nước ta đặc biệt yêu thích.

Ở bậc đại học của Việt Nam hiện nay, Sê-khốp là một trong tám tác giả chính của chương trình văn học Nga. Trong chương trình văn học nước ngoài ở bậc THPT (lớp 11) trước đây, HS đã được làm quen với Sê-khốp qua truyện ngắn *Anh béo và anh gầy* (Phần đọc thêm). Ngoài giáo trình đại học, hiện đã có không ít những bài báo, bài nghiên cứu về Sê-khốp. Bên cạnh đó, còn có những loại sách công cụ khác có thể hỗ trợ giúp tìm hiểu sâu, rộng hơn về tác giả, tác phẩm như : sách chân dung văn học, từ điển văn học, sách chuyên khảo về tác giả, tác phẩm văn học nước ngoài. Năm 2004, Tổ chức Văn hoá Khoa học và Giáo dục của Liên hợp quốc (UNESCO) nhân kỉ niệm lần thứ 100 ngày mất của nhà văn đã quyết định gọi năm này là "Năm Sê-khốp".

b) Sê-khốp có nhiều truyện ngắn hay, trong đó *Người trong bao* từ lâu đã được xem như là một kiệt tác vì đã xây dựng nên một điển hình nghệ thuật bất hủ. Do thời gian có hạn mà truyện lại khá dài, không thể in toàn bộ để HS có thể đọc nên trong văn bản SGK đã lược thuật ba đoạn dài (đoạn mở đầu,

đoạn giữa và đoạn kết thúc) và lược bỏ bốn đoạn ngắn để hướng HS tập trung hiểu được đặc điểm tính cách điển hình và ý nghĩa của hình tượng nhân vật bất hủ này.

c) Truyện ngắn *Người trong bao* (1898) được viết trong thời kì chế độ nông nô chuyên chế ở Nga đang đi vào giai đoạn khủng hoảng trầm trọng. Để kéo dài những ngày tàn, chính quyền Nga hoàng đã ban hành nhiều chính sách cực kì phản động. Sau vụ Nga hoàng A-lếch-xan-đơ II bị ám sát ngày 1 - 3 - 1881, A-lếch-xan-đơ III (trị vì 1881 - 1894) đã thẳng thừng tuyên bố tiếp tục duy trì chế độ nông nô. Pô-bê-đô-nô-xép, một cận thần trung thành của Nga hoàng đã nói : "Vào cái thời gay go này, đối với chính phủ cần nhất là phải làm dịu đi các đầu óc, phải đè nén tư tưởng xã hội. Cần phải làm những việc đó với bàn tay cứng rắn". Và để thực hiện điều đó, một loạt biện pháp cứng rắn đã được thi hành nhằm đàn áp những lực lượng đối kháng chính quyền, nhất là những người vô sản và trí thức tiến bộ. Báo chí tiến bộ bị cấm đoán. Giáo dục đại học bị hạn chế. Những tư tưởng mới bị bóp nghẹt. Chế độ nhà tù, cảnh sát, mật thám, chỉ điểm được tăng cường. Một không khí ngột ngạt nặng nề bao trùm khắp nước Nga. Nhiều người hoang mang dao động, mất tinh thần. Tâm lí thất vọng, hoài nghi, lo sợ muốn từ bỏ đấu tranh, thậm chí muốn thoả hiệp, đầu hàng nảy sinh. Có người gọi đó là "những năm xám xịt, ảm đũ", là "buổi hoàng hôn ảm đạm" của nước Nga. Cái không khí ngột ngạt đó đã được Sê-khốp tái hiện tài tình qua một kiệt tác khác : *Phòng số 6*. Khi đọc truyện này, Lê-nin (năm hai mươi một tuổi) có cảm tưởng : "Buổi tối hôm qua, đọc hết tôi thấy khiếp hãi. Tôi không thể ngồi một mình mà phải đi ra ngoài. Tôi có cảm giác hết như mình bị giam trong phòng số 6". Truyện ngắn *Người trong bao* xuất hiện mang rất đậm dấu ấn thời sự của xã hội Nga thời kì này.

d) Sê-khốp bước vào hoạt động văn học khi trong văn học Nga, tiểu thuyết đã đạt được nhiều thành tựu rực rỡ gắn liền với những tên tuổi bậc thầy như : Ph. Đô-xtôi-ép-xki, L. Tôn-xtôi,... Trong khi đó, truyện ngắn Nga mặc dù đã từng có một truyền thống tốt đẹp qua những khởi đầu thiên tài của A. Pu-skin, V. Gô-gôn,... nhưng đến thời kì này lại rơi vào tình trạng gần như bế tắc. Chức năng của nó dường như chỉ tập trung vào mua vui, giải trí. Sê-khốp đã khôi phục lại truyền thống truyện ngắn Pu-skin, Gô-gôn đồng thời đã có một sự cách tân nghệ thuật mới đối với thể loại này, phát huy ưu thế truyện ngắn, nâng thể loại này lên một địa vị cao hơn. L. Tôn-xtôi từng khẳng định : "Sê-khốp đã sáng tạo ra một hình thái văn học hoàn toàn mới, theo tôi đối với cả thế giới, tôi chưa hề thấy ở đâu" và "Sê-khốp là Pu-skin trong văn xuôi". Còn M. Goóc-ki

thì cho rằng : "Về phương diện phong cách, Sê-khốp là nghệ sĩ duy nhất của thời đại ta nắm vững đến mức điêu luyện cái nghệ thuật viết làm sao cho "lời chặt mà ý rộng".

Ngắn gọn, giản dị – đó là một trong những đặc điểm cơ bản trong phong cách truyện ngắn của Sê-khốp. Ông từng cho rằng : "Nghệ thuật viết, nói cho đúng ra, không phải ở chỗ viết như thế nào, mà là nghệ thuật vứt bỏ những gì dở, kém, như thế nào", hay "Ngắn gọn là chị của tài năng". Truyện ngắn của ông thường có cốt truyện giản đơn, ít biến cố, không có những tình huống gay cấn, căng thẳng đầy kịch tính. Mặt khác do yêu cầu thể loại – truyện ngắn mang dung lượng nhỏ nên Sê-khốp đặc biệt chú trọng đến sự lựa chọn chi tiết. Trong các truyện ngắn của ông, ta khó có thể tìm thấy những chi tiết thừa. Từ những chi tiết bình thường, thậm chí hết sức nhỏ nhặt, đời thường qua sự phát hiện và biệt tài miêu tả của ông đã mang một ý nghĩa nghệ thuật đặc biệt góp phần khắc đậm tính cách nhân vật, hoặc hàm chứa một ý nghĩa tượng trưng làm nổi lên chủ đề tư tưởng tác phẩm. Chẳng hạn : hàng rào có cọc nhọn, những cửa sổ chấn song sắt trong truyện ngắn *Phòng số 6*, hình ảnh cái bao trong *Người trong bao*.

Sự độc đáo trong phong cách truyện ngắn của Sê-khốp còn là ở những "mạch ngầm văn bản". Đằng sau cái bình diện ngoài văn bản kể về những chuyện có vẻ như vật vãnh, đời thường là "dòng chảy ngầm" của nhiều tầng lớp ý nghĩa : nghĩa đen, nghĩa bóng, nghĩa tường minh, nghĩa hàm ẩn. Tạo nên cái "mạch ngầm văn bản ấy" là toàn bộ các yếu tố văn bản được kết cấu với nhau trong những mối quan hệ hết sức tinh xảo. Goóc-ki từng nhận xét : "Trình bày nội dung các truyện ngắn của Sê-khốp là một việc không thể làm được, cũng còn vì tất cả những truyện đó quý giá và tinh vi như những tấm ren cần được xử lí thận trọng, nó không chịu nổi những bàn tay thô bạo mà hễ cầm đến chỉ có thể làm nó nhàu nát đi mà thôi". Bởi thế cần có thái độ thận trọng khi xử lí văn bản truyện ngắn của Sê-khốp, phải luôn chú ý đến tính chỉnh thể của tác phẩm.

2. Về phương pháp

Đây là truyện ngắn rất tiêu biểu cho phong cách Sê-khốp ở giai đoạn đỉnh cao. Khi phân tích cần chú ý :

- Nắm chắc hoàn cảnh lịch sử cụ thể ra đời của truyện ngắn.
- Vận dụng những hiểu biết về đặc điểm phong cách truyện ngắn Sê-khốp khi phân tích văn bản (chi tiết thừa, mạch ngầm văn bản,...)
- Đảm bảo nguyên tắc thống nhất giữa nội dung và hình thức khi phân tích.

III – TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC DẠY HỌC

1. Phân mở đầu

Trước khi đi vào phân tích văn bản theo *Mục tiêu cần đạt*, để tạo không khí học tập, GV có thể giới thiệu vài nét về nền văn học Nga thế kỉ XIX – một trong những đỉnh cao của văn học nhân loại, một thế kỉ hoàng kim trong lịch sử văn học Nga, một nền văn học giàu tính chiến đấu, tính nhân văn cao cả,... gắn liền với tên tuổi của những thiên tài nghệ thuật như A. Pu-skin, L. Tôn-xtôi,...

– Về tác giả : Sau khi cho HS đọc phần *Tiểu dẫn* (SGK), kết hợp với kiến thức bổ sung trong phần II *Những điểm cần lưu ý*, GV giúp HS chú ý những điểm cơ bản sau :

+ Vị trí giao thời của Sê-khốp trong lịch sử văn học Nga và những cống hiến nghệ thuật to lớn của ông trong lĩnh vực truyện ngắn.

+ Sê-khốp là nhà văn đồng thời là bác sĩ. Ở ông nổi bật lên tình thương yêu con người sâu sắc và sự hi sinh bản thân vì những tình cảm nhân đạo cao quý đó. Làm bác sĩ chữa bệnh thể xác nên Sê-khốp cũng rất quan tâm đến việc chữa bệnh tinh thần cho con người trong sáng tạo văn học.

+ Trong những căn bệnh tinh thần nhan nhản của xã hội Nga đương thời, Sê-khốp đặc biệt chú trọng và có biệt tài phản ánh những căn bệnh của sự tầm thường dung tục. (Goóc-ki từng khẳng định : Sê-khốp là người duy nhất có được cái nghệ thuật là ở chỗ nào cũng phát hiện ra được sự tầm thường dung tục).

– Về hoàn cảnh ra đời của tác phẩm : GV chỉ nên vận dụng những kiến thức lịch sử cần thiết để giúp HS cảm nhận được :

+ Bầu không khí ngột ngạt nặng nề thời chuyên chế bao trùm xã hội Nga đã có ảnh hưởng đến bầu không khí nghệ thuật của tác phẩm.

+ Cuối những năm chín mươi thế kỉ XIX (khi viết tác phẩm này) Sê-khốp đã nổi tiếng khắp châu Âu, nghệ thuật truyện ngắn của ông đã lên đến đỉnh cao, biểu hiện ở sự phân tích sâu sắc hiện thực, hình tượng nghệ thuật được xây dựng đầy đặn, sinh động hơn, những quan điểm phê phán của ông cũng rõ ràng hơn.

Trên nền những kiến thức trên, GV dẫn dắt HS đi vào phân tích văn bản theo *Mục tiêu cần đạt*.

2. Phần nội dung chính

Câu hỏi 1

Mục đích câu hỏi này giúp HS khám phá đặc điểm nổi bật của Bê-li-cốp và ý nghĩa xã hội sâu sắc của nhân vật này. Có thể chia thành các câu hỏi nhỏ.

a) Nhân vật Bê-li-cốp có đặc điểm gì nổi bật ? Đặc điểm nổi bật đó là "người trong bao", một đặc điểm quái dị !

b) Nêu những biểu hiện quái dị chứng tỏ Bê-li-cốp là "người trong bao" cả trong sinh hoạt và trong tư tưởng. Yêu cầu HS nêu ra các chi tiết liên quan.

– Trong sinh hoạt : Bê-li-cốp mang ô, kính râm, áo bành tô dựng cổ lên, đi ủng cả khi trời tạnh. Buồng ngủ của Bê-li-cốp chặt như cái hộp, cửa đóng kín mít, khi ngủ kéo chăn trùm kín đầu,... Đồ dùng của hắn cũng để trong bao : chiếc đồng hồ quả quýt, chiếc dao con...

– Trong tư tưởng : Bê-li-cốp chỉ làm theo chỉ thị, mệnh lệnh, quy định... Hắn không làm gì ngoài quy định để không động chạm đến ai. Ngay việc hắn chọn nghề dạy tiếng Hi Lạp cổ cũng là "một thứ ô che" để cách li với cuộc đời thực tại. Hắn chủ trương làm gì cũng phải thận trọng. Hắn chỉ ngợi ca quá khứ, ngợi ca những gì không bao giờ có thật...

c) Tại sao Bê-li-cốp lại "cân những cái bao" và tự thu mình vào trong những cái "bao" như thế ?

– Qua các biểu hiện trên ta thấy "bao" là những vật che chắn, tự bảo vệ, thể hiện tâm lí nhân vật luôn sợ hãi, lo lắng trước cuộc sống, luôn luôn có cảm giác thiếu an toàn giữa cuộc đời. Mặt khác, những cái "bao" về tư tưởng như luôn làm theo chỉ thị, quy định của cấp trên, tự vo tròn mình,... cũng thể hiện khát vọng được an toàn. Làm theo chỉ thị, quy định thì không bị khiển trách, trừng phạt.

d) Những "cái bao" như thế nói lên điều gì về Bê-li-cốp ?

Chúng chứng tỏ Bê-li-cốp là con người nhỏ bé, yếu đuối, thảm hại. Con người Bê-li-cốp là sản phẩm của chế độ nông nô, gia trưởng. Hắn là con người tự ép mình lại lép kẹp như con gián. Người kể chuyện kết luận : "Nói tóm lại, con người này lúc nào cũng có khát vọng mãnh liệt thu mình vào trong một cái vỏ tạo ra cho mình một thứ bao có thể ngăn cách, bảo vệ hắn khỏi những ảnh hưởng bên ngoài".

Câu hỏi 2

Nhân vật Bê-li-cốp vừa đáng ghét lại vừa đáng thương. Phân tích và tìm hiểu nguyên nhân nào đã tạo nên tính cách của nhân vật.

a) Nhân vật Bê-li-cốp đáng ghét như thế nào ? Hắn không chỉ tự ép mình như con gián trong những cái bao, mà còn muốn tất cả mọi người cũng đều ép mình như thế. Chi tiết hắn ngăn cản Va-ren-ca và Cô-va-len-cô đi xe đạp, đến tận nhà hai người để khuyên răn, vì sợ xảy ra chuyện. Hắn lập luận : "Nếu thầy giáo đi xe đạp thì... học sinh sẽ đi đâu xuống đất". "Đàn bà, con gái mà đi xe đạp thì quả là chuyện kinh khủng !". Hắn ngăn cản, bóp nghẹt mọi khát vọng và biểu hiện tự nhiên trong cuộc sống của mọi người. Hắn khống chế mọi người bằng cách đem mọi chỉ thị, quy định của cấp trên ra dọa dẫm. Thầy giáo Bu-rơ-kin thừa nhận : "Cái thằng cha quanh năm đi giày cao su và mang ô ấy đã khống chế cả trường học chúng tôi suốt mười lăm năm trời. Mà đâu chỉ có trường học ! Cả thành phố nữa ấy ! Các bà các cô tối thứ bảy không dám tổ chức diễn kịch tại nhà, sợ rằng nhờ hắn biết lại phiền. Giới tu hành khi có mặt hắn không dám ăn thịt và bánh bao !". Bê-li-cốp trở thành nô lệ, tay sai đắc lực cho chế độ chuyên chế, duy trì chế độ chuyên chế, khống chế mọi người ! Hắn thể hiện một bản chất phản động, thù địch với cuộc sống, bóp nghẹt đời sống tinh thần của mọi người.

b) Nhân vật Bê-li-cốp lại có mặt đáng thương. Thật vậy, khi thu mình vào trong bao là hắn tự bóp nghẹt chính bản thân hắn, hi sinh sự sống của hắn, tự biến mình thành một kẻ không suy nghĩ, không tư duy, không dám yêu, chỉ biết làm theo chỉ thị, quy định. Hắn không dám yêu, không dám lập gia đình, mặc dù có cảm tình với Va-ren-ca.

Cú ngã và cái chết của hắn thật thảm hại, hình ảnh hắn trong quan tài cũng thảm hại. Nhà văn không chỉ lên án Bê-li-cốp mà còn tỏ ra thương hại hắn đã sống một cuộc đời vô ích.

Câu hỏi 3

Bê-li-cốp là nhân vật mang tính chất biếm họa và hài hước. Chỉ ra các biện pháp nghệ thuật làm nên hiệu quả thẩm mỹ đó.

a) Toàn bộ nhân vật Bê-li-cốp là một hình tượng biếm họa. GV hướng dẫn HS phát hiện các chi tiết nghệ thuật tạo nên hiệu quả đó.

- Thuật vẽ lối sống của Bê-li-cốp.
- Chân dung Bê-li-cốp.

- Nghề nghiệp Bê-li-cốp.
- Cái chết của Bê-li-cốp.
- Tình yêu của Bê-li-cốp.

b) Biện pháp nghệ thuật biếm hoạ : Một là tô đậm nét chính của hắn là "người trong bao", làm cho nhân vật trở nên kì quặc, quái lạ, gây ấn tượng : con người này tất cả đều trong bao !

Hai là, Bê-li-cốp là kẻ rất yếu đuối, trước sự phản ứng quyết liệt của Cô-va-len-cô và tiếng cười hồn nhiên của Va-ren-ca là đủ làm hắn thương tổn. Các thứ bao không cứu được hắn. Hắn chết là vì không còn dựa được ai nữa !

Câu hỏi 4

Suy nghĩ về câu nói của Bu-rơ-kin sau khi đưa ma Bê-li-cốp.

Lời kể của Bu-rơ-kin thể hiện các nội dung sau :

a) Thói Bê-li-cốp không phải chỉ có ở nhân vật Bê-li-cốp, mà có trong toàn xã hội. Bê-li-cốp đã chết, song xã hội Bê-li-cốp vẫn còn nguyên.

b) Phần đầu truyện ngắn *Người trong bao* chủ yếu phê phán nhạo báng Bê-li-cốp với tư cách là "người trong bao". Do đó cái chết của hắn chẳng những không gợi lên niềm thương xót, trái lại mọi người đã vui vẻ đưa ma hắn. Thế nhưng không đầy một tuần sau mọi người đã lại buồn chán. Đó là một bước nhận thức mới. Thói Bê-li-cốp không chỉ có trong một cá nhân Bê-li-cốp, mà tồn tại phổ biến trong xã hội. Điều này cho thấy, muốn loại bỏ thói Bê-li-cốp khỏi cuộc sống, người ta còn phải đấu tranh lâu dài, gắn liền với sự đổi thay xã hội. Đó cũng chính là ý nghĩa sâu sắc gợi ra từ câu trần thuật của Bu-rơ-kin.

c) Qua truyện ngắn *Người trong bao*, ta thấy cả một cuộc đấu tranh giữa con người và những cái "bao" chuyên chế, sự đối lập giữa truyền thống tư tưởng dân chủ nổi lên từ thời Tuốc-ghê-nhép, Sê-đơ-rin và của Cô-va-len-cô, Va-ren-ca với thói Bê-li-cốp trong đời sống. Bê-li-cốp đã chết, nhưng cuộc đấu tranh chống thói Bê-li-cốp vẫn còn phải tiếp tục.

3. Phần củng cố

Truyện ngắn *Người trong bao* là một tác phẩm hấp dẫn và có ý nghĩa xã hội sâu sắc. Nhân vật Bê-li-cốp là điển hình của xã hội nông nô chuyên chế. Toàn bộ tính cách của Bê-li-cốp đều phản ánh tính chất của xã hội ấy, Bê-li-cốp vừa đóng vai đồng loã với xã hội phản động, vừa là nạn nhân đáng thương của xã hội ấy. Truyện ngắn *Người trong bao* thể hiện đặc sắc chủ nghĩa hiện thực

đời thường của nhà văn, vừa thể hiện phong cách hài hước, biếm họa trong việc khắc họa nhân vật phản diện.

IV – HƯỚNG DẪN THỰC HIỆN BÀI TẬP NÂNG CAO

Thảo luận về hiện tượng Bê-li-cốp trong cuộc sống. Trong cuộc sống luôn có những kẻ do sợ hãi mà xu nịnh, xu phụ cấp trên và tự thu mình trong các loại vỏ bọc để có được cảm giác an toàn. Những kẻ đó đều là bóng dáng của "thói Bê-li-cốp". Những kẻ doạ báo cáo các việc làm không theo quy định của đồng nghiệp lên cấp trên, không dám sống theo cảm xúc thực của mình cũng là biểu hiện của thói Bê-li-cốp trong cuộc sống.

HS có thể suy nghĩ và liên hệ để tìm các biểu hiện của Bê-li-cốp trong cuộc sống xung quanh. Từ đó nâng cao ý thức tự chủ trong cuộc sống.